

УДК 332.14

Когатько Ю.Л.

кандидат географічних наук,
старший науковий співробітник відділу досліджень рівня життя населення
Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙ НА ДИФЕРЕНЦІАЦІЮ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

У статті показано вплив соціальних інновацій на диференціацію в сільській місцевості. Проведено аналіз впливу соціальних інновацій на різні сторони сільського побуту. Проаналізовано можливість вирівнювання життя між селом і містом за допомогою технічного прогресу.

Ключові слова: соціальні інновації, диференціація в рівні життя населення, сільсько-міські територіальні диспропорції, доходи населення, умови життя населення.

Когатько Ю.Л. ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ИННОВАЦИЙ НА ДИФФЕРЕНЦИАЦИЮ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

В статье показано влияние социальных инноваций на дифференциацию в сельской местности. Проведен анализ влияния социальных инноваций на разные стороны деревенского быта. Проанализирована возможность выравнивания жизни между селом и городом с помощью технического прогресса.

Ключевые слова: социальные инновации, дифференциация в уровне жизни населения, сельско-городские территориальные диспропорции, доходы населения, условия жизни населения.

Kogatko Y.U. INFLUENCE OF SOCIAL INNOVATION ON DIFFERENTIATION IN RURAL

The paper shows the influence of social innovation on the differentiation in the countryside. We carried out an analysis of influence of social innovations on different sides of a rural life. We analyzed the ability to align life between rural and urban areas with the help of technical progress.

Keywords: social innovation, differentiation in living standards, territorial disproportions between urban and rural, income, living conditions.

Постановка проблеми. Основною метою створення й використання інновацій і нових технологій є їх вплив на рівень життя людей, так, як жодна господарська діяльність, не може бути визнана успішною, якщо вона не призводить у кінцевому підсумку до поліпшення умов життя людей, підвищення їх добробуту. Проте зв'язок між інноваціями та рівнем життя не є одностороннім. Рівень життя – одна з найважливіших умов зацікавленості держави й суспільства в інноваціях. Виникає взаємна залежність: підвищення рівня життя населення сприяє проникненню інновацій у сільську місцевість, і, з іншого боку, інновації сприятимуть загальному покращенню рівня життя населення. Отже, створюється своєрідна спіраль, коли розвиток суспільства стимулює інноваційні технології, а ті в свою чергу підвищують якість життя людей на ще вищій рівень. Проникнення інновацій у сільську місцевість теоретично має підвищити рівень життя населення в ній і загально зменшити поселенську диференціацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом як українськими вченими, так і дослідниками з інших країн було зроблено чимало для дослідження соціальних інновацій та їх впливу на рівень життя населення. При цьому роботи були присвячені дослідженню теорій соціальних інновацій загалом, а також їх впливу на життя суспільств. Цю проблему досліджували зарубіжні й вітчизняні вчені: О.І. Амоша, Т.Є. Воронова, А.П. Гречан, І.А. Ігнат'єва, Дж.М. Кейнс, М.В. Краснокутська, О.І. Ковтун, О.І. Лабурцева, Е.М. Лібанова, С.В. Оборська, У. Ростю, М.І. Туган-Барановський, М.І. Саєнко, А.А. Чухно, О.Ю. Чубукова, Й. Шумпетер, Д. Юм та інші вчені. При значній кількості праць залишається чимало невирішених проблем у цій галузі, одна з яких аналіз впливу соціальних інновацій на диференціацію в сільській місцевості.

Постановка завдання. Метою статті є спроба проаналізувати, як змінюється рівень життя україн-

ського села під впливом соціальних інновацій останніх десятиліть, а також виявлення й дослідження їх впливу на диференціацію в сільській місцевості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх декількох декад структурні зрушення у світовій економіці значно посилили роль інновацій у житті країни. Добре відомі приклади країн, які зробили гігантський стрибок у рівні добробуту завдяки підвищенню інноваційності своєї економіки. Вражаючим прикладом впливу інновацій на економіку країни є Малайзія, яка за останні кілька років перетворилася на лідера з експорту високотехнологічної продукції (чипів, комп'ютерів, побутової техніки). Її активна участь в аутсорсингу високотехнологічної продукції транснаціональних корпорацій призвела до високих темпів зростання ВВП країни.

Для сучасної України деякі вчені прогнозують аграрне майбутнє, проте, аналізуючи рівень життя сільського населення, доцільно зазначити, що сучасне українське село без упровадження нових технологій у агровиробництво і загалом у життя людей навряд чи стане локомотивом економіки. Хоча останні два десятиліття відбуваються значні зміни в житті сільського населення України. Вони пов'язані насамперед зі здобуттям незалежності Україною і переходом від планово-командної до ринкової економіки, який розтягнувся на тривалий час. Ці пертурбації посилили диференціацію в рівні та умовах життя різних типів поселень. Диспропорції були посилені у зв'язку із занепадом інфраструктури, недофінансування й загальним зубожінням населення [1]. Значно знизився рівень життя та доходів населення (у сільському господарстві оплата праці є найнижчою серед галузей економіки), зросла кількість осіб, що живуть за межею бідності. Проблема стало безробіття як результат розпаду колгоспів і наслідок несформованості фермерських і колективних сільськогосподарських підприємств. Погіршення транспортного обслуговування обмежує можливості селян компенсувати

відсутність соціальних послуг за місцем проживання аналогічними послугами в інших населених пунктах і визначає пристосування селян до життя в умовах соціального дисконфриту, поступову примітивізацію стилю життя та витрачання часу на пошуки засобів виживання. Хоча й останнім часом спостерігається суттєве покращення ситуації. Звільнену державними підприємствами нішу приміського транспортного обслуговування поступово заповнюють приватні перевізники. На відміну від державних, вони швидше реагують на потреби населення в пасажирських перевезеннях і, відповідно, зацікавлені у їх збільшенні.

У 2000-і роки ситуація з рівнем життя населення значно покращилась, проте це підвищення найменшою мірою позначилось на становищі жителів сіл. У цьому мають місце специфічні особливості, якими характеризується сільська місцевість загалом та аграрне виробництво зокрема. Виробнича й соціальна сфери сільської місцевості тісно пов'язані із природним середовищем, яке поряд із якісними характеристиками земельних ресурсів, кліматичними умовами, ландшафтними особливостями тощо визначає особливості життєвого середовища й характер життя сільських жителів [2]. Тому основним місцем прикладання праці сільських жителів є сільське господарство, яке в сучасних умовах мало змінилось під дією нинішніх трансформаційних процесів у світі. До цього треба додати, що із занепадом системи колективної обробки землі із залученням техніки, багато домогосподарств перейшли майже повністю до натурального господарства, а землю, яка перебуває в їх власності, або не використовують, або здають в оренду за невеликі гроші чи за частку виробленого. Проте здача земельних ділянок в оренду спричиняє й збільшення диференціації населення. Розміри земельних паїв у різних населених пунктах різні, до цього долучаються якість ґрунтів ті транспортна доступність, які напряму визначають доходи від здачі землі в оренду.

Збільшився розрив у доходах між міськими й сільськими жителями. Темпи спаду зайнятості в сільській місцевості значно вищі, ніж у міській.

Важке економічне й фінансове становище багатьох сільськогосподарських підприємств істотно обмежує їх можливості з утримання соціальної сфери на селі. Відмінності в рівні життя населення різних типів місцевості чітко видно з таблиці 1.

Останньою тенденцією стало те, що у багатьох районних центрах суттєво подорожчала нерухомість, тоді як в обласних містах і столиці ціни практично завмерли. Це можна пояснити тим, що до невеликих міст і селищ міського типу почали переїжджати із навколишніх сіл, де життя стало важким у зв'язку з остаточним занепадом соціальної інфраструктури. Прикладом може стати Кременчук у Полтавській області, де на кінець 2012 р. – початок 2013 р. однієї двокімнатні квартири на вторинному ринку подорожчали на суму від 2 до 5 тисяч доларів. І це незважаючи на кризу, економічну нестабільність і зарплати кременчужан, які майже не зростають. Причиною стає наплив людей із навколишніх сіл. До промислового Кременчука їдуть у пошуках роботи. І якщо продають будинок в селі, намагаються купити те, на що вистачить грошей (тобто, знову-таки невеликі квартири в старій забудові) [3].

Проблеми функціонування соціальної сфери найбільше загострилися у сільській місцевості саме в 2000-их роках, адже до цього ще тривалий період об'єкти, які були збудовані в радянський період (а це переважно було в '70-80-і рр., у зв'язку зі зростанням благополуччя колгоспів) ще зберігалися в не найгіршому стані. Відсутність стабільних джерел фінансування посприяло погіршенню стану об'єктів соціальної сфери на селі: частина з них є аварійною і підлягає знесенню, багато потребують капітального ремонту й технічного переобладнання.

Попри вищі, ніж у містах, показники забезпеченості селян загальною житловою площею, рівень комфортності та благоустрою сільського житлового фонду (у тому числі обладнання його сучасними комуніальними зручностями, технічний стан інженерних мереж і споруд) залишається набагато нижчим і продовжує погіршуватися [4]. Скоріше за все залишки сільських водогонів зникнуть найближчими

Таблиця 1

Показники рівня життя населення різних типів поселень у 2012 році

Показники рівня життя населення	Типи населених пунктів		
	Велике місто	Мале місто	Сільська місцевість
Середньодушові доходи (грн/міс.)	1742,7	1492,2	1377,7
Середньодушові витрати (грн/міс.)	1572,5	1335,4	1194,9
Рівень бідності за відносним критерієм, %	15,4	29,6	35,5
Глибина бідності за відносним критерієм, %	17,8	18,6	23,3
Рівень бідності за абсолютним критерієм, %	11,2	21,7	28,9
Глибина бідності за абсолютним критерієм, %	17,2	18,0	21,9
Злиденність населення, %	6,6	11,3	18,2
Населення, яке зараховує себе до бідних (самооцінка), %	39,5	26,6	33,9
Не змогли забезпечити собі навіть достатнє харчування (самооцінка), %	26,5	32,6	40,9
Частка витрат на харчування, %	51,0	51,7	54,8
Споживання м'яса і м'ясопродуктів, кг/рік/особу	63,0	52,8	44,7
Споживання фруктів, ягід, горіхів, винограду, кавунів, динь, кг/рік/особу	81,5	58,3	47,0
Наявність водопроводу, %	97,4	82,2	39,1
Наявність каналізації, %	96,4	80,7	38,0
Наявність ванни або душу, %	93,8	75,1	33,5
Наявність центрального або індивідуального опалення, %	93,3	83,9	55,4

Джерело: Розраховано співробітниками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України за даними обстежень умов життя домогосподарств

роками через поступове заміщення особистими водонасосними станціями. Житловий фонд сільських населених пунктів буде тільки погіршуватись, адже будівництво нових будинків ведеться переважно біля столиці й великих міст. Забезпечення сталого розвитку сільських населених пунктів неможливе без відновлення соціальної інфраструктури, створення на селі сприятливого середовища для життєдіяльності людей. Очевидно, що самостійно впоратись із проблемами, які накопичувались роками, місцеві громади не в змозі. Занепад соціальної сфери села пов'язаний передусім із недостатнім її фінансуванням.

При цьому не можна не відмітити суттєвий прогрес у підвищенні житлових умов сільського населення, яке має для цього ресурси. Забезпечені домогосподарства почали обладнувати свої будинки автономним водопостачанням, бойлерами для нагріву води й каналізацією. Характерною особливістю розвитку інфраструктури сільської місцевості стала газифікація. І це при постійному зростанні цін на газ. Як би там не було, але при збереженні сучасної тенденції до зростання цін і збереженні низьких доходів населення сіл газифікація може стати даремним використанням коштів. Набагато ефективнішим стало б заміщення газу альтернативними джерелами енергії. Частина його можна замінити, використовуючи солому зернових культур, яка сьогодні є практично невикористовуваним відходом сільськогосподарського виробництва.

Україна знаходиться в такому кліматичному поясі, що опалення приміщень потрібно виконувати 6 місяців на рік. Опалення в Україні переважно виконується за рахунок природного газу. Через постійне зростання цін на енергоносії населення починає поступово замислюватись про утеплення будинків. У сільській місцевості люди також почали змінювати свій побут у бік енергозбереження. Якщо ще десять років тому металопластикові вікна були тільки в нових будинках, то зараз все більше населення починає розуміти сенс в утриманні тепла. При цьому вдосконаленням житла займаються не тільки молоді родини, а й пенсіонери. Значно покращити умови життя сільського населення сонячні колектори, пристрої, призначені для поглинання сонячної енергії, яка переноситься видимим і ближнім інфрачервоним випромінюванням та надалі перетворюється в теплову енергію, придатну для використання. Хоча ця інновація й не дуже поширена, проте в неї є великі перспективи в організації забезпечення гарячою водою індивідуальних помешкань.

Аналізуючи життя населення в сільській місцевості, доцільно наголосити, що загалом при наявності ресурсів домогосподарства можуть значно покращити власні умови життя, проте проблемою залишається занепад соціальної інфраструктури самих населених пунктів. Настає проблема транспортного сполучення жителів сільської місцевості з районними центрами, адже реально доступ до закладів освіти, охорони здоров'я й торгівлі в селах зменшується. Враховуючи зникнення автобусних маршрутів через нерентабельність і погані дороги, сільські жителі залишаються відрізаними від цивілізації і повертаються на десятиліття назад у розвитку. До цього також слід додати й інформаційне забезпечення. Тривалий час важливим джерелом інформації було дровове радіо, яке залишалось основним ЗМІ для людей пенсійного віку в селах, проте через збитковість все більше населених пунктів втрачають його. Проблеми з якістю зв'язку бездротового радіо виключають значну частину населення з інформаційного

поля країни. Останніми роками кількість радіоточок в Україні стрімко падала: із 18 мільйонів на початку 1990-х рр. вона впала до 3 мільйонів в 2009 р. [5]. Проте все більша кількість населення обладнує свої будинки супутниковими антенами, де нелегально розблоковують значну кількість телевізійних каналів.

У містах радіо замінили кабельне й супутникове телебачення та інтернет. Водночас сільська місцевість випадає з цієї тенденції. Мобільний інтернет є дорогим задоволенням, а ширококутний доступ залишається недоступним через застаріле обладнання сільських автоматичних телефонних станцій.

Відбуваються зміни й у використанні робочого й вільного часу. Нині тривалість робочого тижня робітників і службовців становить близько 39 годин. Наприклад, порівняно з 1913 р., робочий тиждень скоротився на 18 годин. Замість 10-12-годинного робочого дня – 8-годинний, а для окремих категорій працівників 7-6 і менше годин роботи на день при п'ятиденному робочому тижні. Збільшення вільного часу має різну природу. Воно пов'язане зі зростанням продуктивності праці, збільшенням обсягу виробництва, зростанням рівня заробітної плати. Людина відчуває задоволення від своєї праці і звільнений від роботи час використовує, як правило, для свого розвитку. Якщо раніше вільний від роботи час займали побутові справи, то зараз сучасна побутова техніка звела їх до мінімуму. У сільській же місцевості, де більшість населення, окрім звичайної роботи, займається ще й натуральним господарством, тенденція до зростання вільного часу малопомітна. Особливості сільського способу життя пов'язані з особливостями праці й побуту жителів: підпорядкованістю праці ритмам і циклам року; важкими, ніж зазвичай у місті, умовами праці; малими можливостями для трудової мобільності жителів; великим злиттям праці й побуту, трудомісткістю праці в домашньому і підсобному господарствах (так, робота на присадибних ділянках, у саду, городі займає буквально півжиття селян); набір занять у вільний час досить обмежений. Враховуючи вище зазначене, говорити про появу вільного часу в сільській місцевості можна тільки після радикальної зміни системи господарювання, при якій населення житиме з основної роботи, не обтяжуючи себе присадибним господарством. Проте й у цьому випадку селяни матимуть менше вільного часу, ніж жителі міст, адже підтримка індивідуального будинку займає більше часу, ніж квартири у багатопверхівці, а робота в селі (об'єктивно на сьогодні це робота в сільськогосподарських підприємствах різного масштабу) не вмщуватиметься в стандартний восьмигодинний робочий день (особливо в період весняно-осінніх польових робіт і збирання врожаю).

Занепад сільського господарства в 90-х рр. мав тільки одну позитивну рису – покращення екологічного стану сільської місцевості, що значно поліпшило в цьому плані умови проживання в селі, порівняно з міськими. Адже інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, широке впровадження інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур, використання в підвищених нормах органічних і мінеральних добрив, пестицидів та інших хімічних засобів серйозно порушували природні умови й забруднювали навколишнє середовище. Наявність у мінеральних добривах різних токсичних домішок, їх незадовільна якість, а також можливі порушення технології використання призводили до серйозних негативних наслідків. З покращенням ситуації в екології в 90–2000-і рр. на сьогодні знову з'являються ті самі проблеми, за яких узагалі не контролюється ді-

яльність сільськогосподарських підприємств у плані обробки землі.

Проте навіть зростання екологічних проблем у селах робить їх однаково більш привабливими щодо чистого довкілля, ніж міста. Відносно новою тенденцією стало переселення невеликої кількості людей з міст у села і створення екопоселень. Люди, що довго живуть у великому мегаполісі, при нагоді виїжджають на природу. Хто на вихідні, а хто й кардинально – на все життя. Причин і мотивів руралізації, тобто процесу протилежному урбанізації, коли населення «відтікає» до сільської місцевості, багато. Тут свою роль може відіграти економічний стан у великих містах, коли жити в дорогому населеному пункті та ще й знайти там роботу стає неможливим. Частіше ж це відбувається з релігійних або екологічних мотивів.

Висновки з проведеного дослідження. На підставі викладеного, можна зробити висновок про необхідність державного втручання в процес формування середовища, стимулювання створення й використання інновацій у сільській місцевості, а також розбудови сучасної інфраструктури для інформатизації суспільства, яка насамперед забезпечить населення сіл доступом до можливостей упровадження сучасних технологій, що сприятиме вирівнюванню рівня життя населення села й міста.

На сьогодні сучасна людина вже не може уявити своє життя без телефону, комп'ютера, автомобіля, побутових приладів тощо, тобто без інновацій, які для нас стали вже звичними. Більшість учених вважають, що інновації є основною рушійною силою

економічного й соціального розвитку. Інноваційна діяльність призвела світову спільноту до нового, більш високого ступеня розвитку.

Тотальне проникнення соціальних інновацій у сільську місцевість здатне суттєво підвищити рівень життя населення і при цьому зменшити диференціацію, проте якщо цей процес зачепить лише найбагатші верстви сільського населення, то це тільки збільшить розрив.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Когатько Ю.Л. Аналіз видів територіальних диспропорцій у рівні та якості життя за рівнем охоплення / Ю.Л. Когатько. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 6. – С. 35–39.
2. Рівень життя населення України/ НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики країни; за ред. Л.М. Черненко. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. – 428 с.
3. Дорогий наш Кременчук: квартири у місті вже коштують, як у Болгарії // Кременчуцький Телеграф. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.telegraf.in.ua/topnews/2013/04/15/dorogiy-nash-kremenchuk-kvartiri-u-mst-vzhe-koshtuyut-yak-u-bolgariyi_10028379.html.
4. Богуш Л.Г. Комплексний розвиток соціальної сфери сільської місцевості України: проблеми та підходи до підвищення ефективності його державного регулювання/ Л.Г. Богуш. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33235/58-Roshchina.pdf?sequence=1>.
5. Лебедь Р. Радіо в Україні – далі буде? / Р. Лебедь. – 2011. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/2011/05/110504_radio_rl.shtml.

УДК 331.1

Рябека О.Г.

*кандидат політичних наук,
Радник Заступника Голови Верховної Ради України*

РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ: ПРОБЛЕМИ Й РИЗИКИ

У статті вивчено сучасне становище ринку праці в Україні. Визначено основні проблеми ринку праці України. Запропоновані пріоритетні напрями реформування українського ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість населення, безробіття, економічна активність населення, система оплати праці.

Рябека А.Г. РАЗВИТИЕ РЫНКА ТРУДА: ПРОБЛЕМЫ И РИСКИ

Статья посвящена изучению современного состояния рынка труда в Украине. Автором определены основные проблемы рынка труда Украины. Предложены приоритетные направления реформирования украинского рынка труда.

Ключевые слова: рынок труда, занятость населения, безработица, экономическая активность населения, система оплаты труда.

Ryabeka O.Hr. LABOUR MARKET DEVELOPMENT: CHALLENGES AND RISKS

The paper is dedicated to the study of the current situation of the labour market in Ukraine. The author defines basic problems of the labor market of Ukraine. Promising directions for reforming Ukrainian labour market are suggested.

Keywords: labour market, employment, unemployment, population, economic activity, wage system.

Постановка проблеми. Трансформаційні зміни, що відбувалися на ринку праці протягом останніх років, призвели до виникнення негативних тенденцій, пов'язаних з функціонуванням ринку праці, зміною структури незайнятості, повільними темпами адаптації ринку праці до змін економічної кон'юнктури, відсутністю дієвої політики реструктуризації зайнятості. Причому розвиток ринку праці характеризувався відсутністю значних коливань обсягів незайнятості, обмеженими масштабами вивільнення робочої сили з

економічних причин, що свідчить про неефективність структурних реформ, які відбуваються у сфері зайнятості й економіці загалом. Однією з найгостріших залишається проблема збереження достатньо вагомої частки довготривало безробітних та обмежені можливості їх працевлаштування, що формує основу для наростання соціальних ризиків у сфері праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем функціонування ринку праці в Україні, управління персоналом, оцінки людського